

Het rapport-De Rooy in de les I

8

Na de discussies over uitgangspunten en achterliggende ideeën en vooronderstellingen van het rapport-De Rooy, worden nu de implicaties voor de praktijk van het onderwijs interessant.

Hoe zou een leerplan voor de basisvorming eruit kunnen zien? Hoe ontwikkelen leerlingen (meer) historisch besef? En hoe zit het met didactiek en de rol van de docent?

De SLO kreeg opdracht het rapport uit te werken in een voorbeeld-leerplan en voorbeeld-lesmateriaal. In een serie van drie artikelen wordt hierover verslag gedaan.

In dit eerste artikel wordt een voorbeeld van een leerplan voor de basisvorming vmbo gepresenteerd. Het tweede artikel toont hoe de doelstellingen van het rapport uitgewerkt kunnen worden in concreet lesmateriaal. Het laatste artikel bevat een verslag van de try-out van een lessenserie, ontwikkeld op basis van het rapport.

Jannet van Drie is SLO-medewerker en onderzoeker aan de Universiteit van Utrecht, Huub Oattes is docent geschiedenis en SLO-medewerker, Theo van Zon is leerplanontwikkelaar bij SLO.

Het overzicht van de tijdvakken van De Rooy en de kenmerkende aspecten daarvan staat op bladzijde 12 en 13.

Bij de uitwerking van het voorbeeld-leerplan voor de basisvorming hebben we ervoor gekozen om ons te richten op de basisvorming van het vmbo. Het aantal lesuren geschiedenis is voor deze groep beperkt tot 160 uur. Het is goed te bedenken dat het hier om bruto lestijd gaat. In de praktijk is de netto lestijd (aanmerkelijk) lager. Veel leerlingen krijgen in het tweede jaar van de basisvorming voor het laatst geschiedenis. Dit gegeven dwingt ons extra na te denken over stof die we deze categorie leerlingen willen aanbieden. Daarnaast stelt de vmbo-leerling specifieke eisen aan het te ontwikkelen lesmateriaal, bijvoorbeeld aan het abstractieniveau en taalgebruik.

Voordat we ingaan op het voorbeeld-leerplan, besteden we eerst aandacht aan de doelen die De Rooy stelt, en met name aan 'oriëntatiekennis', voor velen een nieuw begrip.

Historisch besef

De commissie-De Rooy stelt de ontwikkeling van historisch besef als hoofddoel van het geschiedenisonderwijs. Historisch besef wordt door de commissie omschreven als: *'de samenhang tussen de interpretatie van het verleden, het begrip van het heden en het perspectief op de toekomst'*. Het gaat hierbij niet zozeer om kennis van of belangstelling voor het verleden op zich, maar om de wijze waarop men zich oriënteert op de historisch-maatschappelijke werkelijkheid en zich daar een beeld van vormt. Het resultaat zou moeten zijn dat iemand met (meer) historisch besef de werkelijkheid op een meer verantwoorde wijze beleeft en interpreteert dan iemand zonder (of met minder) historisch besef.

Maar hoe ontwikkel je historisch besef bij leerlingen? De commissie geeft hiervoor twee handvatten. In de eerste plaats is het nodig dat leerlingen beschikken over een chronologisch kader om zich een verantwoord beeld te kunnen vormen van de historisch-maatschappelijke werkelijkheid. Dit kader dient als instrument om zich te oriënteren in de tijd en om personen, verschijnselen en gebeurtenissen historisch te kunnen plaatsen. De commissie spreekt daarom van *oriëntatiekennis*. Daarnaast gaat het ook om een historisch verantwoorde wijze van benaderen van kwesties en historisch redeneren. Historisch besef heeft dus ook te

maken met benaderingswijzen en vaardigheden rond onderzoek en beeldvorming.

Voor de ontwikkeling van historisch besef zijn volgens de commissie vooral de beeldvormende benaderingswijzen en vaardigheden van belang. Het accent ligt dan ook meer op verklaren, beeldvormen en oordelen dan op kritisch bronnenonderzoek. Kortom, voor de ontwikkeling van historisch besef dienen leerlingen een chronologisch tijdskader en historische vaardigheden te ontwikkelen.

Het kader van oriëntatiekennis en historische benaderingswijzen en -vaardigheden komt in onderlinge samenhang aan de orde van basisonderwijs tot en met de tweede fase. Het patroon blijft voortdurend hetzelfde, maar bij elke hogere of volgende fase is er sprake van uitbreiding, grotere diepgang en nuancering. Op deze manier zou een duurzaam en bruikbaar kader van oriëntatiekennis ontwikkeld moeten worden.

De concentrische opbouw maakt het voor docenten mogelijk uit te gaan van een gezamenlijk kader uit een vorige fase. Voor de leerlingen betekent het dat zij zaken herkennen uit een vorige fase en daarop kunnen voortbouwen. Een van de problemen in het geschiedenisonderwijs is immers dat (heel) veel maar een keer aan de orde komt en daarna niet of nauwelijks meer wordt herhaald, gebruikt of toegepast.

Oriëntatiekennis: wat is dat?

In de loop van hun onderwijscarrière moeten leerlingen zich geleidelijk steeds beter kunnen oriënteren in de tijd. Daartoe moeten leerlingen hun oriëntatiekennis gebruiken. Volgens de commissie-De Rooy gaat het bij oriëntatiekennis om: *'kennis die het mogelijk maakt zich te oriënteren in een chronologische ontwikkeling door de eeuwen, met name wat betreft de Europese geschiedenis'*.

De nadruk ligt daarbij op de gebruikswaarde van de kennis. Het gaat dus niet zozeer om de vraag: 'Welke kennis, feiten, of jaartallen hebben leerlingen van buiten geleerd?', als wel om de vraag: 'Wat kunnen leerlingen (ook na hun schoolcarrière) in concrete, steeds wisselende situaties met hun oriëntatiekennis en vaardigheden?'

Bij oriëntatiekennis gaat het dus om instrumentele kennis. De kennis is een

instrument waarmee personen, gebeurtenissen, verschijnselen en ontwikkelingen in een historisch kader geplaatst en begrepen kunnen worden.

Een voorbeeld. Als je 'Japan' zegt verschijnt er een soort 'mentale kaart', waarop ongeveer is 'te zien' waar Japan ligt. Weinig mensen zullen echter in staat zijn een kaart te tekenen waarop de precieze grenzen van Japan zijn aangegeven, laat staan aan te geven waar de tien belangrijkste steden van Japan liggen. Als je 'tijd van burgers en stoommachines' (1800-1900) zegt zou een 'mentaal tijdskader', een 'mentale kaart van de geschiedenis' moeten verschijnen waaraan begrippen en/of beelden van industriële revolutie, democratisering en modern imperialisme gerelateerd zijn. Of omgekeerd: als er een kaartje wordt getoond waaruit blijkt dat een groot deel van de wereld kolonie wordt van een aantal Europese landen moet dat gerelateerd worden aan 'de tijd van burgers en stoommachines' en het kenmerkend aspect 'modern imperialisme'.

Zoals nadere bestudering van bijvoorbeeld Japan zou kunnen leiden tot bijstelling, nuancering en verfijning van de 'mentale kaart' zou nadere bestudering van de tijd van burgers en stoommachines kunnen leiden tot nuancering en verfijning van het historisch kader.

Waaruit bestaat nu het kader van oriëntatiekennis voor leerlingen in de basisvorming?

– Het kader van tien tijdvakken.

De commissie heeft gekozen voor een eenvoudig, overzichtelijk en makkelijk te onthouden tijdvakkenkader. De wetenschappelijk-theoretische benadering van periodisering is daarbij ondergeschikt gemaakt aan een stelsel van tijdvakken met associatieve benamingen en met tijdsgrenzen in ronde jaartallen. Dit kader wordt in de loop van de schoolloopbaan steeds verder uitgebreid, ontwikkeld en genuanceerd en ter discussie gesteld.

– De kenmerkende aspecten van de tijdvakken.

Met behulp van deze kenmerken worden de tijdvakken nader gekarakteriseerd. De kenmerkende aspecten worden concreet gemaakt met behulp van gebeurtenissen, verschijnselen, personen en ontwikkelingen, die overigens niet door de commissie zijn voorgescreven. Didactisch zijn ze van groot belang omdat beelden gevormd worden aan de hand van concrete voor-

Leerdoelen bavo en bavo plus volgens het rapport-De Rooy

- 1 Ontwikkeling van een bruikbaar kader van oriëntatiekennis als duurzame overzichts-kennis. Dit kader wordt gevormd door:
 - a Het kader van tien tijdvakken, met bijbehorende tijdsgrenzen;
 - b De kenmerkende aspecten van de tijdvakken;
 - c De indeling in samenlevingstypen: een samenleving van jagers-verzamelaars, een landbouwsamenleving, een landbouw-stedelijke samenleving, een industriële samenleving en een informatiesamenleving;
 - d De indeling in de perioden Prehistorie, Oudheid, Middeleeuwen, Vroegmoderne Tijd en Moderne Tijd;
 - e Een aantal andere aanduidingen van tijd en tijdsindeling als jaren, eeuwen, jaartelling.
- 2 Met dit kader van overzichts-kennis kunnen leerlingen:
 - a Zich oriënteren in een tijdsverloop van eeuwen van met name Europese geschiedenis
 - b Tijdvakken met bijbehorende tijdsgrenzen in chronologisch volgorde kunnen noemen
 - c Concreet voorbeelden van gebeurtenissen en verschijnselen, samenhangend met kenmerkende aspecten kunnen plaatsen in tijdvakken, perioden en maatschappijtypen.
- 3 Ontwikkeling van historische benaderingswijzen en vaardigheden
 - a Vergelijken: vergelijken van situaties gebeurtenissen en verschijnselen in verschillende tijdvakken;
 - b Continuïteit en verandering: onderscheiden wat veranderd of hetzelfde gebleven is;
 - c Relatie met het heden: de betekenis voor het heden van historische gebeurtenissen verschijnselen en ontwikkelingen herkennen
 - d.Causaliteit: verklaringen geven voor historische gebeurtenissen, verschijnselen en ontwikkelingen.
 - e Interpretatie en oordeelsvorming: onderscheid maken tussen feiten en meningen; ermee rekening houden dat gedrag en ideeën van mensen door tijd, situatie en achtergrond worden bepaald; uitspraken met argumenten ondersteunen.

beelden. Het gaat echter niet om kennis van verschijnselen, personen, gebeurtenissen op zich, maar om voorbeelden die de kenmerkende aspecten verduidelijken.

– De indeling in de perioden Prehistorie, Oudheid, Middeleeuwen,

Vroegmoderne Tijd en Moderne Tijd.

- De indeling in samenlevingstypen: een samenleving van jagers-verzamelaars, een landbouwsamenleving, een landbouw - stedelijke samenleving, een industriële samenleving en een informatiesamenleving.
- Een aantal andere aanduidingen van tijd en tijdsindeling als jaren, eeuwen, jaartelling.

Oriëntatiekennis: wat kun je ermee?

Oriëntatiekennis dient als een *instrumenteel* kader ter oriëntatie in de tijd. Daarom zullen leerlingen dit kader moeten kunnen gebruiken/toepassen. Concreet houdt dit in dat leerlingen met behulp van oriëntatiekennis zich kunnen oriënteren in een tijdsverloop van eeuwen van met name Europese geschiedenis, bijvoorbeeld 'discussies over de sociale kwestie' kunnen relateren aan de 'de tijd van burgers en stoommachines'; concrete voorbeelden van gebeurtenissen en verschijnselen, samenhangend met kenmerkende aspecten kunnen herkennen en plaatsen in de context van de tijdvakken, bijvoorbeeld de publicatie van de 95 stellingen van Luther in de tijd van 'ontdekkers en hervormers'; of de kenmerkende aspecten met behulp van een zelfgekozen, passend voorbeeld van een persoon, een gebeurtenis, een verschijnsel of een ontwikkeling kunnen verduidelijken (voor basisvorming plus), bijvoorbeeld 'het totalitaire karakter van het communistisch politiek systeem' verduidelijken aan de hand van Stalin of het onderwijs in de Sovjetunie.

De ontwikkeling van het chronologisch tijdskader en het gebruik ervan gaan deels gelijk op. Op het moment dat een leerling geconfronteerd wordt met een nieuw voorbeeld en dat in het passende tijdvak plaatst (gebruik van het kader), wordt dit voorbeeld toegevoegd aan het kader van oriëntatiekennis (uitbreiding van het kader). Het kader van oriëntatiekennis is dus voortdurend in ontwikkeling, en wordt steeds aangevuld en genuanceerd. Om te kunnen functioneren als instrument moet de oriëntatiekennis beperkt van omvang en ook op langere termijn te onthouden zijn. Bij de ontwikkeling van oriëntatiekennis moet voortdurend rekening gehouden worden met het einddoel: het geheel van oriëntatiekennis waarover de leerling aan het einde van de schoolcarrière moet beschikken en waarvan hij/zij gebruik kan maken.

Een concentrische leerstofordening

In de meeste geschiedenismethodes is de leerstof chronologisch-thematisch geordend. Per hoofdstuk wordt een thema behandeld. Soms is er sprake van regelmaat in de verschillende invalshoeken; sociaal-economisch, cultureel-mentaal en bestuurlijk-politiek. Soms worden verschillende aspecten van een thema 'willekeurig' gekozen. Voordeel van deze leerstofordening is dat er vanuit de verschillende invalshoeken een samenhangend beeld ontstaat van een bepaalde ontwikkeling of samenleving. Er worden echter zelden relaties gelegd met voorafgaande of voortgaande ontwikkelingen. Er is ook weinig of geen sprake van vergelijken tussen periodes waardoor er weinig zicht ontstaat op langlopende ontwikkelingen, veranderingen of aspecten van continuïteit. Op deze manier ontstaat er nauwelijks een beeld van langetermijntoewijzingen en is er geen sprake van systematische opbouw van overzichts-kennis. Hoe kunnen deze nadelen vermeden worden?

Allereerst zou er systematisch aandacht moeten komen voor samenhangende ontwikkelingen door de tijdvakken heen. Daarbij kan de 'leerbaarheid' bevorderd worden door niet alle ontwikkelingen tegelijkertijd te behandelen en door te beginnen met de meest toegankelijke ontwikkelingslijn. Er zou consequent aandacht moeten zijn voor historisch beeldvorming met behulp van beeldvormende vaardigheden. Tenslotte moet er veel ruimte zijn voor herhaling en integratie van kennis. Met herhaling bedoelen we hier niet 'hetzelfde nog een keer zeggen op dezelfde wijze'. Het gaat erom aan de hand van een nieuw voorbeeld of een nieuwe vraag leerlingen reeds bestaande oriëntatiekennis te laten ophalen en gebruiken en op een andere wijze met elkaar in verband te laten brengen. Zo worden bekende relaties herhaald en nieuwe relaties gelegd, waardoor kennis beter kan beklijven. Op basis van bovenstaande overwegingen hebben we in het voorbeeld-leerplan gekozen voor een concentrische leerstofordening, waarbij in de basisvorming in twee rondes door het verleden wordt gegaan. Niet alle kenmerkende aspecten van een tijdvak worden in één keer behandeld. In een eerste ronde worden alle sociaal-economische kenmerkende

Leerjaar 1

- kennismaking met de tien tijdvakken (2 uur):
 - herhaling/integratie van overzichts-kennis uit de basisschool
- eerste ronde door de tijdvakken (48 uur):
 - schets van een sociaal-economische ontwikkelingslijn
 - per tijdvak een kenmerkend aspect, vanuit een sociaal-economisch perspectief
 - herhaling en vergelijking van drie of vier tijdvakken vanuit een samenhangend perspectief
- behandeling van drie thema's (30 uur):
 - de rol van personen
 - de eigen omgeving (diachronisch)
 - migratie naar Nederland (diachronisch)
 - herhaling en toepassing van oriëntatiekennis en vaardigheden

Leerjaar 2

- Tweede ronde door de tijdvakken (60 uur)
 - schets van een cultureel-religieuze ontwikkelingslijn
 - per tijdvak een of twee kenmerkende aspecten, vanuit een cultureel-religieus en/of bestuurlijk/politiek perspectief
 - aansluiting bij eerder verworven kennis uit de eerste ronde
 - herhaling en vergelijking van drie of vier tijdvakken vanuit een samenhangend perspectief
 - Behandeling van staatsinrichting in twee thema's (15 uur)
 - Herhalingsronde door de tien tijdvakken (5 uur)

Leerjaar 3 (bavo +)

- derde ronde door de tijdvakken (35 uur)
 - schets van een politiek, cultureel, sociaal-economische ontwikkelingslijn
 - per tijdvak het extra kenmerkende aspect voor basisvorming-plus
 - aansluiting bij eerder verworven kennis uit de andere rondes
 - herhaling en vergelijking van drie of vier tijdvakken vanuit een samenhangend perspectief
 - behandeling van thema's
 - staatsinrichting: van gunst naar recht (15 uur)
 - oorlogvoering (15 uur)
 - keuze van: geschiedenis van de Nederlandse stad of ziekte en gezondheid (15 uur)

Voorbeeld van een concentrisch leerplan basisvorming en basisvorming plus.

aspecten van de tijdvakken behandeld; in de tweede ronde de cultureel-religieuze en de bestuurlijk-politieke aspecten. Deze ordening biedt mogelijkheden om ontwikkelingen door de tijdvakken heen in samenhang te bekijken, waardoor leerlingen zicht krijgen op de lange-termijn-ontwikkelingen. Daarnaast schept zij extra mogelijkheden voor herhaling, bijvoorbeeld door bij behandeling van ronde 2, sociaal-economische aspecten uit ronde 1 weer op te halen en te relateren aan culturele en politieke aspecten. Door meerdere malen 'door de tijd te gaan' wordt het kader van oriëntatiekennis tegelijkertijd ontwikkeld en gebruikt. Ook de historische thema's bieden de mogelijkheid gebruik te maken van het chronologisch kader. Overigens blijven deze thema's in het kader van deze artikelen buiten beschouwing.

Uiteraard kan de leerstof op meer manieren geordend worden. Elke ordening kent zo haar voor- en nadelen.

Een inhoudelijke lijn door de sociaal-economische ronde

Binnen de sociaal-economische ronde kunnen de kenmerkende aspecten van een aantal tijdvakken geclusterd worden vanuit het sociaal-economische perspectief. In het kader hieronder is daarvan een voorbeeld te zien. Het gaat om vier tijdvakken die de periode 1000-1800 beslaan. Vanuit het sociaal-economisch perspectief zijn vier kenmerkende aspecten van belang. 'De grote lijn' die daaruit gedestilleerd kan worden is de schaalvergroting van handel (en nijverheid) van lokale schaal naar wereldschaal en de toenemende dominantie van Europa (het westen) in dit systeem.

Om aandacht te kunnen schenken aan de grotere ontwikkelingslijnen is er voor gekozen om na de behandeling van drie of vier tijdvakken een herhalings- en vergelijkingsronde in te bouwen. Aan de hand van een opdracht wordt van leerlingen gevraagd om het geleerde in samenhang te bekijken door te kijken naar verschillen, veranderingen en aspecten van continuïteit. Daarbij wordt een beroep gedaan op beeldvormende benaderingswijzen en vaardigheden: het vergelijken en verklaren van situaties, verschijnselen en gebeurtenissen in de verschillende tijdvakken en onderscheiden wat veranderd dan wel hetzelfde gebleven is. Hierbij is het ook mogelijk uit te gaan of aan te sluiten bij het heden. De verwerking van deze sociaal-economische ordening in een lessenplan is onderwerp van een volgend artikel.

Tijdvak	Kenmerkend aspect	Sociaal-economisch perspectief	Uren
Tijd van steden en staten 1000-1500	Opkomst van handel en ontstaan van steden	Heropleving van Europese handel en stedelijke cultuur als gevolg van ontwikkelingen in de landbouw	4
Tijd van ontdekkers en hervormers 1500-1600	Begin overzeese Europese expansie	Begin overzeese Europese expansie en buiten-Europese handel	3
Tijd van regenten en vorsten 1600-1700	Ontstaan handelskapitalisme en begin wereldeconomie	Ontwikkeling handelskapitalisme en grote ondernemingen	3
Tijd van pruiken en revoluties 1700-1800	Slavenarbeid op plantages en opkomst abolitionisme.	Relatie tussen plantage-economieën in buiten-Europese gebieden en ontwikkeling handelskapitalisme	3
Herhalings-vergelijksronde	Van lokale handel naar Europees handelskapitalisme		3

Een voorbeeld van clustering van tijdvakken en kenmerkende aspecten vanuit een sociaal-economisch perspectief.

Tijdvak	Basisonderwijs	Basisvorming en leerwegen vmbo	Basisvorming-plus	Bovenbouw havo/vwo
bij de Tijd van jagers en hoeren (- 3000 v C)	- de levenswijze van jagers en verzamelaars; - het ontstaan van landbouw en landbouwsamenlevingen;	- de levenswijze van jagers en verzamelaars; - het ontstaan van landbouw en landbouwsamenlevingen;	- de levenswijze van jagers en verzamelaars - het ontstaan van landbouw en landbouwsamenlevingen; - het ontstaan van de eerste stedelijke gemeenschappen;	- de levenswijze van jagers-verzamelaars; - het ontstaan van landbouw en landbouwsamenlevingen; - het ontstaan van de eerste stedelijke gemeenschappen;
bij de Tijd van Grieken en Romeinen (3000 v C - 500 n C)	- de verspreiding van de Grieks-Romeinse cultuur en de confrontatie met de Germaanse cultuur; - het christendom in het Romeinse Rijk: van verboden tot enig toegestane godsdienst;	- de verspreiding van de Grieks-Romeinse cultuur en de confrontatie met de Germaanse cultuur; - het christendom in het Romeinse Rijk: van verboden tot enig toegestane godsdienst;	- burgerschap en wetenschappelijk denken in de Griekse stadstaat; - de verspreiding van de Grieks-Romeinse cultuur en de confrontatie met de Germaanse cultuur; - het christendom in het Romeinse Rijk: van verboden tot enig toegestane godsdienst;	- de ontwikkeling van wetenschappelijk denken en het denken over burgerschap en politiek in de Griekse stadstaat - de klassieke vormtaal van de Grieks-Romeinse cultuur; - de groei van het Romeinse imperium waardoor de Grieks-Romeinse cultuur zich in Europa verspreidde; - de confrontatie tussen de Grieks-Romeinse cultuur en de Germaanse cultuur van Noordwest-Europa; - de ontwikkeling van het jodendom en het christendom als de eerste monotheïstische godsdiensten;
bij de Tijd van monniken en ridders (500-1000)	- de verspreiding van het christendom tot in de Lage Landen; - hofstelsel en horigheid;	- de verspreiding van het christendom in Europa; - ontstaan en verspreiding van de islam; - hofstelsel en horigheid;	- de verspreiding van het christendom in Europa; - ontstaan en verspreiding van de islam; - hofstelsel en horigheid; - de verhouding tussen heer en vazal;	- de verspreiding van het christendom in geheel Europa; - het ontstaan en de verspreiding van de islam; - de vrijwel volledige vervanging in West-Europa van de agrarisch-urbane cultuur door een zelfvoorzienende agrarische cultuur, georganiseerd via hofstelsel en horigheid; - het ontstaan van feodale verhoudingen in het bestuur;
bij de Tijd van steden en staten (1000-1500)	- opkomst van handel en ontstaan van steden; - opkomst van de stedelijke burgerij en toenemende zelfstandigheid van steden;	- opkomst van handel en ontstaan van steden; - opkomst van de stedelijke burgerij en toenemende zelfstandigheid van steden; - het begin van staatsvorming en centralisatie;	- de strijd tussen kerk en staat; - opkomst van handel en ontstaan van steden; - opkomst van de stedelijke burgerij en toenemende zelfstandigheid van steden; - het begin van staatsvorming en centralisatie;	- de opkomst van handel en ambacht die de basis legde voor het herleven van een agrarisch-urbane samenleving; - de opkomst van de stedelijke burgerij en de toenemende zelfstandigheid van steden; - het conflict in de christelijke wereld over de vraag of de wereldlijke dan wel de geestelijke macht het primaat behoorde te hebben; - de expansie van de christelijke wereld naar buiten toe, onder andere in de vorm van de kruistochten; - het begin van staatsvorming en centralisatie;
bij de Tijd van ontdekkers en hervormers (1500-1600)	- het begin van de overzeese Europese expansie; - de Opstand en het ontstaan van een onafhankelijke Nederlandse staat;	- het begin van de overzeese Europese expansie; - de Reformatie en de splitsing in de christelijke kerk; - de Opstand en het ontstaan van een onafhankelijke Nederlandse staat;	- veranderend mens- en wereldbeeld in de Renaissance; - het begin van de overzeese Europese expansie; - de Reformatie en de splitsing in de christelijke kerk; - de Opstand en het ontstaan van een onafhankelijke Nederlandse staat;	- het begin van de Europese overzeese expansie; - het veranderende mens- en wereldbeeld van de renaissance en het begin van een nieuwe wetenschappelijke belangstelling; - de hernieuwde oriëntatie op het erfgoed van de klassieke Oudheid; - de protestantse reformatie die splitsing van de christelijke kerk in West-Europa tot gevolg had; - het conflict in de Nederlanden dat resulteerde in de stichting van een Nederlandse staat;
bij de Tijd van regenten en vorsten (1600-1700)	- ontstaan van handelskapitalisme en begin van een wereldeconomie; - burgerlijk bestuur en stedelijke cultuur in Nederland;	- ontstaan van handelskapitalisme en begin van een wereldeconomie; - burgerlijk bestuur en stedelijke cultuur in Nederland; - het streven van vorsten naar absolute macht;	- ontstaan van handelskapitalisme en begin van een wereldeconomie; - burgerlijk bestuur en stedelijke cultuur in Nederland; - het streven van vorsten naar absolute macht; - de wetenschappelijke revolutie;	- het streven van vorsten naar absolute macht; - de bijzondere plaats in staatkundig opzicht en de bloei in economisch en cultureel opzicht van de Nederlandse Republiek; - wereldwijde handelscontacten, handelskapitalisme en het begin van een wereldeconomie; - de wetenschappelijke revolutie;

Tijdvak	Basisonderwijs	Basisvorming en leerwegen vmbo	Basisvorming-plus	Bovenbouw havo/vwo
bij de Tijd van pruiken en revoluties (1700-1800)	- slavenarbeid op plantages en de opkomst van het abolitionisme; - het streven naar grondrechten en naar politieke invloed van de burgerij in de Franse en Bataafse revolutie;	- slavenarbeid op plantages en de opkomst van het abolitionisme; - het streven naar grondrechten en naar politieke invloed van de burgerij in de Franse en Bataafse revolutie;	- het denken over staat en maatschappij in de Verlichting; - slavenarbeid op plantages en de opkomst van het abolitionisme; - het streven naar grondrechten en naar politieke invloed van de burgerij in de Franse en Bataafse revolutie;	- rationeel optimisme en 'verlicht denken' dat werd toegepast op alle terreinen van de samenleving: godsdienst, politiek, economie en sociale verhoudingen; - voortbestaan van het ancien régime met pogingen om het vorstelijk bestuur op eigentijdse verlichte wijze vorm te geven (verlicht absolutisme); - uitbouw van de Europese overheersing, met name in de vorm van plantagekoloniën en de daarmee verbonden transatlantische slavenhandel, en de opkomst van het abolitionisme; - de democratische revoluties in westerse landen met als gevolg discussies over grondwetten, grondrechten en staatsburgerschap;
bij de Tijd van burgers en stoommachines (1800-1900)	- het ontstaan van een parlementair stelsel en de toename van volksinvloed; - de industriële revolutie en de opkomst van emancipatiebewegingen;	- het ontstaan van een parlementair stelsel en de toename van volksinvloed; - de industriële revolutie en de opkomst van emancipatiebewegingen; - het moderne imperialisme;	- de ideologieën nationalisme, liberalisme en socialisme; - ontstaan van een parlementair stelsel en de toename van volksinvloed; - de industriële revolutie en de opkomst van emancipatiebewegingen; - het moderne imperialisme;	- de industriële revolutie die in de westerse wereld de basis legde voor een industriële samenleving; - discussies over de 'sociale kwestie'; - de moderne vorm van imperialisme die verband hield met de industrialisatie; - de opkomst van emancipatiebewegingen; - voortschrijdende democratisering, met deelname van steeds meer mannen en vrouwen aan het politiek proces; - het ontstaan van ideologieën: het liberalisme, het nationalisme, en het socialisme;
bij de Tijd van de wereldoorlogen (190-1950)	- de economische wereldcrisis; - de Duitse bezetting en de jodenvervolgung;	- de economische wereldcrisis; - het racistisch en totalitair karakter van het nationaal-socialisme; - de Duitse bezetting en de jodenvervolgung;	- het totalitair karakter van het communistisch politiek systeem; - de economische wereldcrisis; - het racistisch en totalitair karakter van het nationaal-socialisme; - de Duitse bezetting en de jodenvervolgung;	- de rol van moderne propaganda- en communicatiemiddelen en vormen van massaorganisatie; - het in praktijk brengen van de totalitaire ideologieën communisme en fascisme/nationaal-socialisme; - de crisis van het wereldkapitalisme; - het voeren van twee wereldoorlogen; - racisme en discriminatie die leidden tot genocide, in het bijzonder op de joden; - de Duitse bezetting van Nederland; - verwoestingen op niet eerder vertoonde schaal door massavernietigingswapens en de betrokkenheid van de burgerbevolking bij oorlogvoering; - vormen van verzet tegen het West-Europese imperialisme;
bij de Tijd van de televisie en computer (vanaf 1950)	- de blokvorming tussen Oost en West en de Koude Oorlog; - sociaal-culturele veranderingen en toenemende pluriformiteit vanaf de jaren '60.	- nationalistische bewegingen in de koloniën en het streven naar onafhankelijkheid; - de blokvorming tussen Oost en West en de Koude Oorlog; - sociaal-culturele veranderingen en toenemende pluriformiteit vanaf de jaren '60.	- nationalistische bewegingen in de koloniën en het streven naar onafhankelijkheid; - de blokvorming tussen Oost en West en de Koude Oorlog; - de Europese integratie; - sociaal-culturele veranderingen en toenemende pluriformiteit vanaf de jaren '60.	- de verdeling van de wereld in twee ideologische blokken in de greep van een wapenwedloop en de daaruit voortvloeiende dreiging van een atoomoorlog; - de dekolonisatie die een eind maakte aan de westerse hegemonie in de wereld; - de eenwording van Europa; - de toenemende westerse welvaart die vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw aanleiding gaf tot ingrijpende sociaal-culturele veranderingsprocessen; - de ontwikkeling van pluriforme en multiculturele samenlevingen;

De tijdvakken van het rapport-De Rooy en het overzicht van de kenmerkende aspecten in de verschillende vormen van onderwijs